

H3

Het straffen van meertaligheid op school: de schaamte voorbij

Orhan Agirdag

Inleiding

Hoe we met talige diversiteit moeten omgaan in verschillende domeinen van de samenleving, en bij uitstek in het onderwijs, blijft een belangrijk vraagstuk. In Vlaanderen en Nederland waar scholen heel veel pedagogische vrijheden kennen, bestaan er dan ook heel diverse vormen van omgang met het geven van talige diversiteit en meertaligheid bij de leerlingen. Wanneer we de bestaande praktijken bekijken, zien we heel veel gemiste kansen, vooral met talen die bij ons zijn binnengekomen via immigratie (zie Inleidende hoofdstuk van dit boek). Zo worden de talige capaciteiten van meertalige leerlingen met een migratie-achtergrond zelden benut in het curriculum, bevatten de schoolbibliotheken zelden meertalige boeken of is het spreken van deze talen vaak verboden op school (Agirdag, 2010; Pulinx, Agirdag & Van Avermaet, 2017). Deze bijdrage gaat over één van die gemiste kansen: het straffen van de leerlingen omdat ze op school een andere taal spreken dan het Nederlands.

In internationale onderwijskundige kringen wordt soms gechoqueerd gereageerd wanneer men hoort dat kinderen nog gestraft worden voor het spreken van de moedertaal. Tot op vandaag bestaan hierover geen duidelijke cijfers. Maar zo dadelijk zal blijken dat het straffen van meertaligheid een fenomeen is dat frequent voorkomt en in feite een dagelijkse realiteit is voor vele leerlingen. De gegevens die we hierbij presenteren komen van 67 scholen van het basisonderwijs in Vlaanderen. Het fenomeen komt eveneens voor in Nederland (Agirdag, 2016), hoewel we niet over grootschalige gegevens beschikken wat betreft de Nederlandse situatie.

In wat volgt leggen we eerst uit hoe onze gegevens in Vlaanderen zijn verzameld en welke informatie ze bevatten. Daarna staan we stil bij de reactie van leerlingen op het straffen van meertaligheid in verschillende contexten op school. Vervolgens vergelijken we deze bevindingen met wat leraren zeggen over hun

schoolbeleid omtrent het bestraffen van het spreken van andere talen dan het Nederlands. Ten slotte staan we stil bij de gevolgen van het bestraffen van meertaligheid voor het welbevinden en de leerprestaties van de leerlingen.

■ De gegevens

De gegevens die we hier presenteren werden tussen 2012 en 2014 verzameld als onderdeel van het Validiv-project (zie ook Van Praag et al, 2016). De steekproef bevat een toevalsteekproef van 67 scholen uit drie regio's in Vlaanderen met een hoog percentage van meertalige leerlingen (Brussel, Gent en de Limburgse mijngemeenten). In al deze scholen is de officiële instructietaal Nederlands. In de nulmeting van deze studie werden de leerlingen uit het vierde leerjaar (gemiddelde leeftijd 9,76 jaar oud, vergelijkbaar met groep 6 in Nederland) bevestigd, alsook hun ouders, de directies en alle leerkrachten binnen deze scholen. Er werden 1.278 meertalige leerlingen en 420 eentalig Nederlandstalige leerlingen bevestigd. We definiëren meertalige leerlingen als leerlingen die aangeven dat ze ook een andere taal dan het Nederlands spreken. Aangezien ze ook Nederlands spreken en begrijpen, zijn ze de facto meertalig. Andere leerlingen zijn gecategoriseerd als eentalig Nederlandstalige leerlingen. Daarnaast werden er 1.255 leraren bevestigd op deze scholen.

Bij de leerlingen werd zowel gepeild naar non-cognitieve kenmerken als naar cognitieve prestaties. Wat cognitieve prestaties betreft, lag de focus op begrijpend lezen en natuurwetenschappen. Begrijpend lezen werd gemeten met een aangepaste *Cito-toets*. Voor wetenschappen werd een aangepaste versie van de internationale *TIMSS-science achievement test* gebruikt. Wat de non-cognitieve kenmerken betreft, peilde de leerlingenenquête onder meer naar de demografische gegevens, taalgebruik in verschillende contexten, tolerantie ten opzichte van meertaligheid op school, en de verschillende aspecten van het welbevinden.

■ Wat zeggen de leerlingen?

Straffen op de speelplaats

Bij het opstellen van de vragen, gingen we ervan uit dat het al dan niet toelaten en/of bestraffen van meertaligheid op school afhankelijk was van de context (op de speelplaats, tijdens de les, om iets uit leggen, et cetera) en afhankelijk van wie het betreft (Nederlandstalige leerlingen, meertalige leerlingen, of leraren).

Wanneer we naar de resultaten van figuur 1 kijken, zien we dat het bestraffen van meertaligheid inderdaad afhankelijk is van de context en van de betrokken personen.

Aan de leerlingen werd de volgende stelling voorgelegd: "Als leerlingen een andere taal dan het Nederlands spreken op de speelplaats worden ze gestraft." Bij de groep van meertalige leerlingen rapporteert 36% dat dat nooit gebeurde. Dat wil ook zeggen dat de overgrote meerderheid van meertalige leerlingen enige ervaring heeft met gestraft worden voor het spreken van een andere taal dan het Nederlands op de speelplaats. Ongeveer de helft van de meertalige leerlingen (48%) geeft aan dat het straffen van meertaligheid 'soms', 'vaak' of 'heel vaak' gebeurt.

Figuur 1 maakt ook duidelijk dat (eentalige) Nederlandstalige leerlingen minder strafpraktijken rapporteren. Het verschil met wat meertalige leerlingen rapporteren is niet zo groot, maar het verschil kan te maken hebben met het feit dat Nederlandstalige leerlingen zelf minder gestraft zijn. Maar zelfs bij de groep van Nederlandstalige leerlingen geeft slechts 46% van de leerlingen aan dat er nooit wordt gestraft voor het spreken van een andere taal dan het Nederlands op de speelplaats. Ongeveer 39% van de Nederlandstalige leerlingen geeft aan dat dat 'soms', 'vaak' tot 'heel vaak' gebeurt. Uit eerder kwalitatief onderzoek weten we dat er allerlei soorten straffen gebruikt worden, zoals het opkuisen van de speelplaats of nablijven voor strafstudie (Agirdag, 2010).

In de klas

Het zou kunnen dat op de speelplaats andere taalregels gelden dan tijdens de lessen in de klas. Om dit na te gaan hebben we aan de leerlingen de volgende stelling voorgelegd: "Als leerlingen een andere taal dan het Nederlands spreken tijdens de les, worden ze gestraft." De resultaten zijn weergegeven in figuur 2. We zien inderdaad veel minder tolerantie ten aanzien van andere talen in de klas. Slechts 23% van meertalige leerlingen geeft aan dat straffen voor het spreken van een andere taal tijdens de les nooit gebeurt (vergelijk 36% op de speelplaats). Het straffen van meertaligheid tijdens de lessen is dus eerder regel dan uitzondering: ongeveer 66% van de meertalige leerlingen geeft aan dat dat soms, vaak of heel vaak gebeurt.

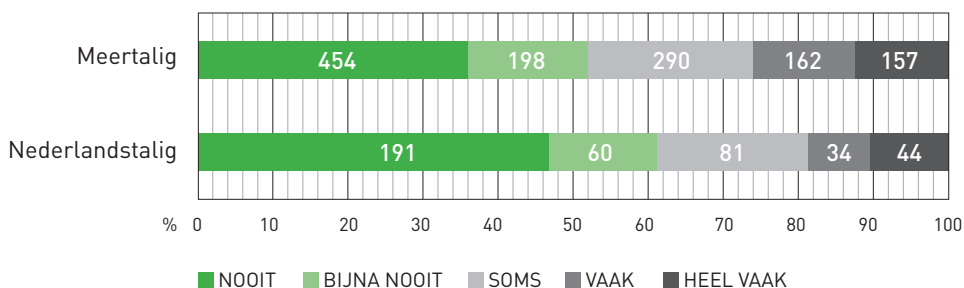
De antwoorden van de Nederlandstalige leerlingen lijken dit min of meer te bevestigen, maar ook wat het straffen tijdens de les betreft, rapporteren Nederlandstalige leerlingen minder sancties voor het spreken van een andere taal. Ongeveer de helft (52%) van de Nederlandstalige leerlingen geeft aan dat leerlingen soms, vaak of heel vaak gestraft worden voor het spreken van een andere taal dan het Nederlands (zie figuur 2).

Straffen voor uitleg aan taalgenoot

Tegenover deze bevindingen zou men kunnen inbrengen dat het spreken van een andere taal dan het Nederlands een storende factor is die leerprocessen verhindert, en daarom verboden of bestraft moet worden. Dit zou inderdaad kunnen. Om zeker te zijn of dat het geval is, hebben we aan de leerlingen gevraagd of er gesanctioneerd wordt voor het spreken van een andere taal wanneer dat gebeurt om iets uit te leggen aan een klasgenoot. We legden hen de volgende stelling voor: "Als leerlingen een andere taal dan het Nederlands gebruiken om een klasgenoot iets uit te leggen, worden ze gestraft." De resultaten zijn vergelijkbaar met de resultaten van straffen op de speelplaats. Slechts 35% van de meertalige leerling geeft aan dat er nooit wordt gestraft wanneer iets aan een klasgenoot wordt uitgelegd in een andere taal en 43% van Nederlandstalige leerlingen beaamt dat. Ongeveer de helft van de meertalige leerlingen (52%) rapporteert dat er soms, vaak of heel vaak gestraft wordt wanneer meertaligheid gebruikt wordt om iets uit leggen; 42% van Nederlandstalige leerlingen bevestigt dat.

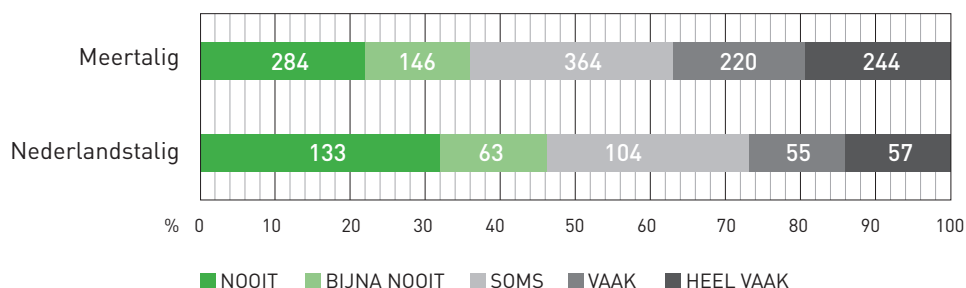
Samengevat en los van de negatieve gevolgen die we zo dadelijk zullen bespreken, is het frappant dat het straffen van meertaligheid op school eerder regel is dan uitzondering, en dit reeds voor kinderen die nog maar 9 jaar oud zijn.

Als leerlingen een andere taal dan het Nederlands spreken op de speelplaats, worden ze gestraft

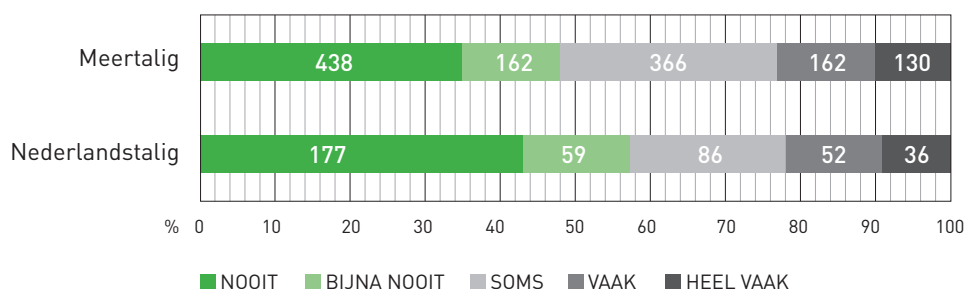
Figuur 1 Straffen op de speelplaats, volgens de leerlingen (N = 1,671)

Als leerlingen een andere taal dan het Nederlands spreken tijdens de les, worden ze gestraft

Figuur 2 Straffen tijdens de les, volgens de leerlingen (N = 1,670).

Als leerlingen een andere taal dan het Nederlands spreken gebruiken om een klasgenoot iets uit te leggen, worden ze gestraft

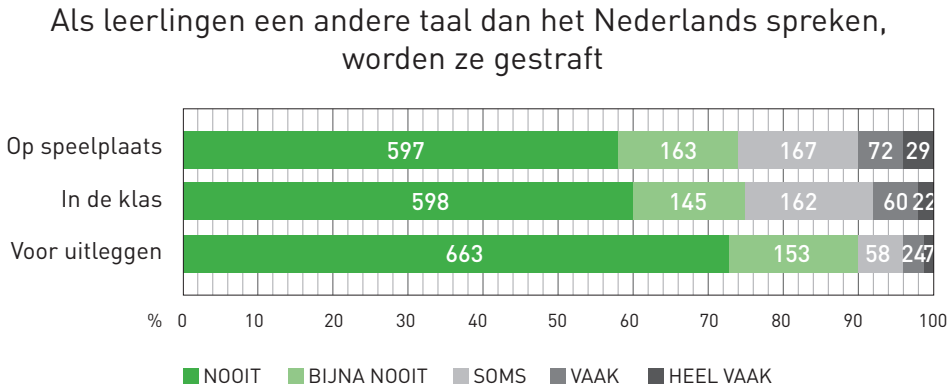

Figuur 3 Straffen voor uitleggen, volgens de leerlingen (N= 1,668).

Wat zeggen de leraren?

Wanneer we het straffen van meertaligheid bij de leraren navragen, krijgen we een ander beeld dan wat meertalige en Nederlandstalige leerlingen rapporteren: deze geven aan dat het straffen van leerlingen voor het spreken van een andere taal veel minder voorkomt (zie figuur 4). Volgens de meerderheid van de leraren wordt er nooit gestraft op de speelplaats (58%), nooit gestraft in de klas (61%), en zeker nooit gestraft als leerlingen iets uitleggen in een andere taal (73%).

Wellicht verklaart sociaal wenselijkheid de discrepantie tussen de antwoorden van de leraren en de (meertalige) leerlingen. Maar zelfs indien we uitgaan van de werkelijkheid van de leraren, moeten we onder ogen durven zien dat een aanzienlijke aandeel van de leraren (25 tot 40%) aangeeft dat leerlingen in verschillende contexten gestraft worden, louter en alleen omdat ze een andere taal spreken. Volgens 10 tot 25% van de leraren gebeurt het straffen van meertaligheid soms, vaak of heel vaak.

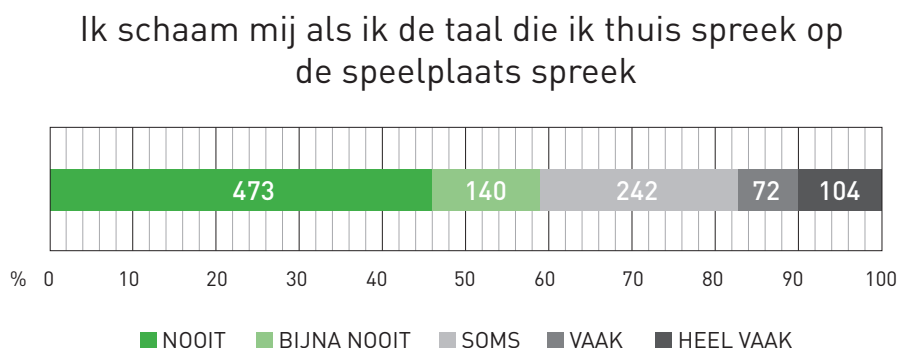
Figuur 4 Straffen van meertaligheid, volgens de leraren (N= 1,028).

Schamen voor je moedertaal

Uit het voorgaande mag duidelijk zijn dat in een schoolcontext het spreken van een extra taal geen bron is van trots, wat het zou moeten zijn. Integendeel, het straffen van meertaligheid an sich kan gezien worden als psychologische mishandeling, een soort dat op grote schaal gebeurt, zo blijkt. Maar psychologische mishandeling van kinderen is niet zonder gevolgen. Zo is in de wetenschappelijke literatuur bekend dat (psychologisch) mishandeling vaak samengaat met gevoelens van schaamte bij de jonge slachtoffers (Stuewig & McCloskey, 2005).

We zijn daarom nagegaan in welke mate het spreken van een andere taal samen- gaat met gevoelens van schaamte bij meertalige leerlingen en in welke mate dit versterkt wordt door prevalentie van het straffen. We hebben de volgende stelling aan meertalige leerlingen voorgelegd: “Ik schaam mij als ik de taal die ik thuis spreek op de speelplaats spreek”. De resultaten spreken boekdelen (zie figuur 5): 46% van de meertalige leerlingen geeft aan zich nooit te schamen voor het spreken

van een andere taal. Dit betekent dat dit bij de meerderheid van de leerlingen wel het geval is. Bij 41% van de meertalige leerlingen komt het soms, vaak of heel vaak voor dat ze zich schamen wanneer ze een taal die ze thuis spreken ook op de speelplaats spreken.

Figuur 5 Schamen voor meertaligheid bij leerlingen (N= 1,031).

De school is zeker niet de enige verantwoordelijke voor dergelijke gevoelens van schaamte voor de thuistaal. Dergelijke emoties kunnen ook getriggerd worden door allerlei andere bronnen zoals wat kinderen percipiëren in de media, wat ze horen in hun vrije tijd of wat ze thuis leren. Maar de school en het schoolbeleid spelen wel een belangrijke rol. Zo blijkt uit de analyses dat er een correlatie¹² bestaat tussen de mate waarin leerlingen gestraft worden voor het spreken van een andere taal (gemiddelde score van straffen op speelplaats, in de klas en om iets uit leggen) en de mate waarin ze zich schamen voor hun thuistaal. Deze relatie is statistisch significant¹³ ($r = 0.089$; $p = 0.004$). Er is dus een verband tussen van het bestraffen van meertaligheid en de gevoelens van schaamte.

12 Correlatie is de statistische samenhang tussen twee gemeten variabelen. De sterkte van deze samenhang wordt uitgedrukt in een correlatiecoëfficiënt (r). Hoe sterker de r , hoe groter de samenhang.

13 Een waargenomen correlatie wordt statistisch als significant genoemd als het aannemelijk is dat de correlatie niet op toeval berust. Dit kan uitgedrukt worden in de p -waarden. Doorgaans beschouwen wetenschappers p -waarden kleiner dan 0.05 als statistisch significant.

Goede bedoelingen en de werkelijke gevolgen

Men zou ten slotte kunnen argumenteren dat het verbieden of het bestraffen van het spreken van andere talen dan het Nederlands in feite goed bedoelde initiatieven zijn, dit om de input van het Nederlands te verhogen om zo de taalvaardigheid van de leerlingen in het Nederlands te verbeteren. Maar zoals een spreekwoord het krachtig samenvat is *de weg naar de hel geplaveid met goede bedoelingen*. Goede bedoelingen garanderen immers geen goede uitkomsten. Dit geldt ook voor het straffen van meertaligheid van kinderen. Daarom hebben we nagegaan in welke mate het straffen van meertaligheid samenhangt met cognitieve en non-cognitieve uitkomsten.

Uit de analyses blijkt dat het meer bestraffen van meertaligheid op school (gemiddelde van straffen op speelplaats, in de klas en om iets uit leggen) significant gerelateerd is aan de volgende non-cognitieve kenmerken:

- Minder gevoelens van thuis voelen op school ($r = -0.108$; $p < 0.001$)
 - *'Ik voel me echt thuis op school.'*
- Meer gevoelens van onveiligheid op school ($r = 0.064$; $p = 0.023$)
 - *'Ik voel me onveilig op school.'*
- Meer gevoelens van futiliteit ($r = 0.139$; $p < 0.001$)
 - *'Leerlingen zoals ik zullen het nooit goed doen op school, zelfs al proberen we hard.'*
 - *'Leerlingen zoals ik hebben weinig succes in het leven'*
 - *'Leerlingen zoals ik hebben geen geluk op school.'*

Met andere woorden, leerlingen die vaker gestraft worden omwille van hun meertaligheid voelen zich minder thuis op school, voelen zich minder veilig op school en geloven minder in hun kansen voor de toekomst. Hoewel de correlaties niet zo sterk zijn, zijn ze statistisch significant en maatschappelijk betekenisvol. Kinderen verdienen immers geen deuk in hun welbevinden omwille van hun meertaligheid, ook niet een kleine beetje.

Het zal de lezer op dit punt wellicht niet verwonderen dat meertalige kinderen die gestraft worden minder goed presteren dan kinderen die niet gestraft worden voor hun meertaligheid. Er is dus een ongunstig samenhang tussen straffen van meertaligheid en de onderwijsprestaties, dit zowel op vlak van begrijpend lezen ($r = -0.122$; $p < 0.001$) als op vlak van natuurwetenschappen ($r = -0.129$; $p < 0.001$). Zich schamen voor de thuistaal hangt zelfs nog sterker samen met de onderwijsprestaties, respectievelijk ($r = -0.186$; $p < 0.001$) en ($r = -0.187$; $p < 0.001$).

We zien dus dat het straffen van meertaligheid de leerlingen zeker niet helpt op cognitief vlak en het tegenovergestelde lijkt waarschijnlijk: leerlingen die gestraft

worden voor hun meertaligheid, raken gedemotiveerd en presteren minder goed. De realiteit staat dus heel ver weg van de goede bedoelingen waarmee het bestraffen van meertaligheid gebeurt.

■ Conclusies

Dat meertaligheid gestraft wordt is geen uitzondering maar eerder de regel op Vlaamse scholen met meertalige leerlingen. Kinderen die nog maar negen jaar oud zijn blijken al heel wat ervaring te hebben met het gestraft worden voor het spreken van een andere taal dan het Nederlands. Hoewel de prevalentie van de sancties verschilt naargelang de context waarin het gebeurt, blijkt dat er zowel op de speelplaats als tijdens de lessen frequent gestraft wordt. Dit wordt bevestigd door Nederlandstalige leerlingen en gedeeltelijk ook door de leraren. Zelfs wanneer leerlingen een andere taal gebruiken om iets uit te leggen aan een klasgenoot riskeren ze hiervoor gestraft te worden.

Tegenover deze hallucinante gegevens zou men kunnen inbrengen dat het straffen niet zomaar gebeurt, maar wel een pedagogisch doeleinde dient: namelijk het verhogen van taalinput in het Nederlands en wegwerken van de achterstanden. Dergelijke goede intenties lijken echter niet op te wegen tegen de werkelijke gevolgen van het straffen van meertaligheid. Het louter en alleen straffen van meertaligheid kan beschouwd worden als een vorm van psychologische mishandeling. Dit leidt ertoe dat vele kinderen zich schamen omdat ze een andere taal spreken op school dan het Nederlands en dergelijk gevoelens van schaamte komen vaker voor wanneer kinderen gestraft worden voor het spreken van een andere taal. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de analyses uitwijzen dat leerlingen die vaker gestraft worden omwille van hun meertaligheid zich minder thuis voelen op school, zich minder veilig voelen op school, minder geloven in hun toekomstkansen en ten slotte minder cognitief presteren op vlakken van begrijpen lezen en wetenschappen. Het straffen van meertaligheid resulteert niet in Nederlands plus, maar in Nederlands min.